

врачей в условиях социально-экономических изменений в государстве и глобализации человечества.

Ключевые слова: духовно-нравственные качества, духовно-нравственные ценности, морально-этические нормы, девиация, Этический кодекс врача.

Kremenchuk A. Spiritual and Moral Image of the Future Doctor and Factors Which Affect It

The article gives definitions to such concepts as “spiritual and moral traits”, “moral and ethical standards”, “deviation/desacralization of spiritual and moral values”. The main spiritual and moral traits which must be peculiar to the contemporary doctor according to the Ethical Statute of the Ukrainian Doctor were defined. The results of the questionnaire survey determined to define the factors which prevent doctors from realization acquired previously spiritual and moral traits, the so-called “deviation factors of the spiritual and moral traits”, which was made among the students of the 1st course of the higher medical educational institution, were shown and analyzed. The problems of spiritual and moral values’ development of the future doctors in context of social and economic changes in the country as well as during the globalization of mankind were described.

Key words: spiritual and moral traits, spiritual and moral values, moral and ethical standards, deviation, Ethical Statute of the Doctor.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 387.147

В. В. Лаппо

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ПЕДАГОГІЧНУ ОСВІТУ

Вища освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. В означеному контексті особливої актуальності набувають проблеми формування духовних цінностей майбутнього фахівця.

З метою дослідження рівнів сформованості духовних цінностей студентів, а також з’ясування чинників, які впливають на їх виховання у студентському віці нами було проведено констатувальний експеримент.

Усього експериментом було охоплено 974 студенти, 168 викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна).

Завдання нашого дослідження передбачало вивчення рівнів сформованості у студентської молоді духовних цінностей. З цією метою було підібрано комплекс діагностичних методик, зокрема:

1) метод довготривалого спостереження за поведінкою студентів у взаєминах з іншими у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу;

2) бесіди із студентами, викладачами з метою виявлення рівнів сформованості у студентів духовних цінностей;

3) метод узагальнення незалежних характеристик, за допомогою якого ми з'ясували ступінь сформованості певних ознак, рис, проявів поведінки студентів за оцінками викладачів, одногрупників, а також самих студентів;

4) анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди з метою виявлення розуміння сутності поняття «духовні цінності», його основних ознак, механізмів прояву у взаєминах, спілкуванні з іншими, мотивів поведінки;

5) застосування ситуацій морального вибору й аналізу життєвих ситуацій;

6) метод самооцінки;

7) метод кількісної обробки отриманих даних.

Для з'ясування рівня сформованості гностичного компонента духовних цінностей студентів пропонувалося розкрити зміст поняття «духовні цінності», вичленити основні поведінкові характеристики духовних цінностей, дати оцінку власному рівню знань.

Так, духовні цінності респонденти окреслюють як вміння знаходити спільну мову з оточуючими – 15,9% опитаних експериментальної групи (далі – ЕГ), 14,1% опитаних контрольної групи (далі – КГ); позитивне ставлення особистості до себе, інших людей – 12,2% опитаних ЕГ, 9,4% КГ; духовні цінності – це якості, що спрямовані на інших людей, привітне доброзичливе ставлення до співрозмовника – 19,3% опитаних ЕГ, 22,5% КГ; взаєморозуміння, повага, ввічливість, порядність у взаєминах – 21,8% опитаних ЕГ, 24,2% КГ; уміння брати відповідальність за себе та за інших – 5,7% опитаних ЕГ, 4,6% КГ; виявлення культури у взаєминах – 9,9% опитаних ЕГ, 9,7% КГ; повагу до інших людей, толерантність – 4,8% опитаних ЕГ, 5,7% КГ; самодостатність у взаєминах – 7,2% опитаних ЕГ, 7,9% КГ; 3,2% студентів ЕГ, 1,9% КГ не дають визначення даного поняття.

Насторожує той факт, що жодним із студентів не були названі такі складові духовних цінностей, як чуйність, доброта, здатність до співчуття, співпереживання, виявлення милосердя. На їх думку, ці

складові є необов'язковими у взаєминах. Студенти у своїх відповідях не окреслили гідність як духовну цінність, особистісну значущість для особистості її моральних, духовних, фізичних якостей, усвідомлення почуття цієї значущості. Юнаки і дівчата в основному окреслюють окремі складові цього інтегрального особистісного утворення.

З'ясовано, що близько 16,9% студентів ЕГ і 20,8% студентів КГ дають правильне, повне визначення поняттю «духовні цінності». 30,2% респондентів ЕГ і 31,4% КГ дають правильне, але неповне визначення. 43,7% студентів ЕГ і 38,6% студентів КГ окреслюють дане поняття, указуючи на окремі характеристики духовних цінностей. 9,2% опитаних ЕГ, 9,8% опитаних КГ неправильно окреслюють дане поняття.

При визначенні обсягу знань студентів щодо духовних цінностей, ми послуговувалися такими критеріями: чотири і більше названі ними поняття – 4 бали; три поняття – 3 бали; два поняття – 2 бали; одне поняття або відсутність відповіді – 1 бал. Результати кількісної і якісної обробки даних свідчать про те, що серед складових духовних цінностей більшістю юнаками і дівчат обрані: уміння знаходити спільну мову з оточуючими; повага, ввічливість, порядність у взаєминах; уміння поставити себе на місце іншої людини; позитивне ставлення особистості до себе, інших людей; якості, що спрямовані на інших людей; уміння брати відповідальність за себе та за інших людей; дотримання загальноприйнятих норм і правил поведінки; толерантності у взаєминах тощо (таблиця 1).

Табл. 1

Обсяг знань студентів щодо складових духовних цінностей особистості

Кількість названих понять	Бали	ЕГ		КГ	
		Абс.	%	Абс.	%
Чотири і більше	4	67	14,0	62	12,5
Три	3	179	37,4	188	38,0
Два	2	173	36,1	177	35,8
Одне або відсутність відповіді	1	60	14,5	68	13,7
Усього		479	100	495	100

Результати вивчення вказують на те, що всього лише 14,0% студентів ЕГ і 12,5% КГ назвали чотири і більше складових духовних цінностей особистості, три поняття – 37,4% респондентів ЕГ, 38,0% КГ, два – 36,1% ЕГ, 35,8% КГ. Насторожує той факт, що значна кількість (14,5% юнаків і дівчат ЕГ та 13,7% КГ) називають по одному поняттю або ж взагалі не дають відповіді.

Щодо прояву духовних цінностей у взаєминах, то студенти оцінили їх досить критично. Зокрема, 58,1% опитаних ЕГ, 57,9% КГ зазначили, що послуговуються духовними цінностями у взаєминах завжди, 32,2% опитаних ЕГ, 32,8% опитаних КГ зізнаються, що виявляють духовні цінності іноді, залежно від обставин, ставлення до конкретної людини, а

також акцентують увагу на невмінні контролювати свої емоції у взаєминах, 9,7% опитаних ЕГ і 9,3% КГ не дають відповіді на це запитання, що нашо вхує на не досить втішні висновки щодо розуміння і розвитку у студентів цього інтегрального особистісного утворення людини.

Студенти критично оцінюють рівень сформованості духовних цінностей своїх одногрупників, підкреслюючи, що у взаєминах з іншими їм не вистачає доброзичливості, порядності, розуміння, чуйності, толерантності, вміння себе контролювати, милосердя. Причинами таких непорозумінь з одногрупниками вони вважають: низький рівень розвитку у них культури; відмінності в інтересах, цінностях; небажання прийняти позицію іншого; невміння контролювати власні емоції й поведінку; прагнення самоствердитися за рахунок іншого.

Серед чинників, які впливають на формування духовних цінностей, відповіді студентів і викладачів ранжувались наступним чином (таблиця 2)

Табл. 2

Ранжування чинників, що впливають на формування духовних цінностей особистості

Чинник	Місце у рангу	
	Студенти	Викладачі
1) середовище найближчого оточення (друзі, одногрупники);	1	2
2) зміст навчально-виховного процесу у ВНЗ;	5	1
3) засоби масової інформації, Інтернет-ресурси;	3	3
4) соціум;	2	6
5) виховання у сім'ї;	6	5
6) професійна компетентність викладачів;	7	7
7) саморозвиток, самовиховання.	4	4

Викладачі надають велике значення змісту навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі (1 місце), студенти цей чинник недооцінюють (5 місце). Відтак, студенти акцентують увагу на значному впливі середовища найближчого оточення (1), соціуму (2). Слід зазначити, що і викладачі й студенти відзначили суттєвий вплив засобів масової інформації Інтернет-ресурсів (3 місце) на формування духовних цінностей студентів. При цьому, студенти і викладачі певним чином ігнорують саморозвиток, самовиховання у духовному становленні юнаків та дівчат.

На основі узагальнення усного та письмового опитування респондентів було встановлено: 1) студенти недостатньо поінформовані про сутність духовності, духовного виховання, духовних цінностей особистості; 2) студенти зі складнощами знаходять вирішення нестандартних ситуацій морально-етичного характеру, вміють застосовувати стверджуючу позитивну поведінку (тяжіють до пасивної або агресивної), не прагнуть до саморозвитку, самовиховання.

Наведемо окремі пояснення студентів, які об'єктивно відображають наявну тенденцію. Галина: «Зараз проводиться велика кількість виховних заходів, але належної уваги вихованню духовності, духовних цінностей, любові до людини та взаєморозумінню не надається». Денис: «Викладачі вимагають від студентів дисциплінованості та гарних манер поведінки, але їм більше до вподоби, коли ми просто тихо сидимо на лекції, а на семінарських заняттях переказуємо зміст їхньої лекції. Зазвичай, все екстраполюється на самостійне вивчення».

Дані дослідження засвідчують, що питання, які розглядають на кураторських годинах в основному стосуються успішності (49,4%), а серед форм проведення кураторських годин, які, на думку студентів, найбільше впливають на формування духовних цінностей, респонденти назвали такі: зустрічі з цікавими людьми (38,8%), проведення круглих столів (21,3%), екскурсії (17,5%), лекції-повчання (8,6%). Крім того студенти вказують на таку форму проведення кураторських годин, як зустрічі у неформальній обстановці.

Викладачі також вказують на низький рівень сформованості духовних цінностей у юнаків і дівчат, що виявляється у відсутності взаєморозуміння, егоцентричності, байдужості, агресивній поведінці, невмінні поступатися. Причини такої поведінки студентів вони вбачають у сімейному вихованні та впливі ровесників, засобів масової інформації.

За допомогою методики незакінчених речень нами було встановлено, що для більшості студентів моральні норми, виявлення духовних цінностей не виступають механізмами регулювання власної поведінки. Зокрема 59,6% опитаних ЕГ, 60,2% КГ – не відчують почуття сорому за порушення моральних норм поведінки та вживання їхніми товаришами ненормативної лексики, 49,7% опитаних ЕГ і 52,3% КГ – не засуджують своїх одногрупників за наміри вирішити конфлікт силою, надають перевагу брехні заради досягнення мети. Щодо їх власної поведінки у конфліктних ситуаціях, то згідно отриманих даних, свою правоту доводять фактами – 39,5% опитаних ЕГ, 39,2% КГ; криком – 31,3% ЕГ, 34,7% КГ; силою – 16,5% опитаних ЕГ, 12,3% КГ. Вважають себе здатними відстояти власну думку – 52,3% студентів ЕГ, 51,8% КГ; ситуативно здатними – 33,7% ЕГ, 36,4% КГ; нездатними – 4,5% ЕГ, 0,9% КГ. Це можна пояснити тим, що для більшості сучасних студентів духовний розвиток не є домінуючим, їх життя зорієнтоване переважно на досягнення у подальшому певних матеріальних благ. А тому, більшість із них вчиться для того, щоб отримати хороший диплом, і відповідно мати престижну професію та високооплачувану роботу.

У зв'язку з цим спостерігається протиріччя між подальшим професійним навчанням студентів та розумінням того, які якості необхідні їм для того, щоб стати у подальшому хорошим спеціалістом. У таблиці 3.5. відображено ставлення студентів до 10 цінностей професійного життя за принципом: «Це важливо для мене».

Аналіз проведеного опитування студентів щодо їх ставлення до основних цінностей професійного життя свідчить про їх, в основному, прагматичну орієнтацію у здобутті професії. Зокрема, професійне життя юнаків і дівчат це сфера, яка дозволяє отримати прибуток, забезпечує комфортне, благополучне життя, дозволяє стати відомим, зажити слави; це також сфера де можна успішно і довго просуватися в діяльності. Можливість мати надійних товаришів і друзів, встановлювати емоційно насичені взаємини, задовольнити потребу у спілкуванні та високі індивідуальні досягнення (винаходи, книги, патенти, технології) отримали найнижчу кількість у виборі студентів.

Крім того, на досягнення життєвого успіху, на думку студентів, впливають: гроші – 32,6% ЕГ, 31,9% КГ; знання – 18,2% ЕГ, 16,1% КГ; зв'язки – 17,1% ЕГ, 15,3% КГ; вміння працювати – 7,6% ЕГ, 7,1% КГ; наполегливість – 4,1% ЕГ, 6,2% КГ; везіння – 3,9% ЕГ, 2,8% КГ; сила волі – 5,1% ЕГ, 8,7% КГ; виявлення духовних цінностей обрали лише 11,4% студентів ЕГ, 11,9% КГ.

Показники рівнів сформованості для кожного компонента духовних цінностей ми визначали як середній показник шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем.

Результати методики «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» дала змогу розділити студентів за типами і рівнями розвитку рефлексивності. Встановлено, що студентам більшою мірою властиве ситуативна та перспективна рефлексія. Схильність до ретроспективної рефлексії продемонстрували 11,7% студентів ЕГ та 10,1% КГ. Щодо рівнів розвитку рефлексивності були отримані наступні дані: високий рівень рефлексивності – 22,3% студентів ЕГ та 21,9% КГ; середній рівень рефлексивності – 46,3% студентів ЕГ, 48,2% КГ; низький рівень – 34,7% студентів. Отже, лише порівняно невелика кількість студентів мають достатній рівень розвитку рефлексивності, що можна розглядати як позитивний аспект для розвитку духовних цінностей.

Таким чином, у результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості гностичного компонента духовних цінностей спостерігається у 17,4% студентів ЕГ і 18,1% студентів КГ, достатній рівень 27,6% ЕГ, 33,1% КГ студентів, середній – 35,4% ЕГ, 33,2% КГ студентів, низький – 19,6% ЕГ, 15,6% КГ студентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент духовних цінностей виявляється у ставленні юнаків та дівчат до духовних цінностей як особистісної цінності та характеризує змістовий бік їх спрямованості.

У проведеному нами дослідженні внаслідок спостереження за поведінкою і взаєминами студентів, аналізу їхніх висловлювань та ранжування відповідей на запитання анкет було конкретизовано типи їх ціннісних орієнтацій. Зокрема, орієнтацію на цінності соціальної взаємодії (найбільш значимі для студентів – пізнання, друзі, взаєморозуміння) мають 7,2% респондентів ЕГ і 9,8% КГ; орієнтацію на цінності індивідуальної самореалізації (найбільш значимі – отримання

вищої освіти, незалежність, продуктивне життя) – 19,8% ЕГ, 19,2% КГ студентів; орієнтацію на загальнолюдські цінності особистого щастя (найбільш значимі – любов, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, здоров'я) – 37,9% студентів ЕГ, 32,8% КГ; орієнтація на цінності соціальної успішності (престижна професія, матеріально забезпечене життя, визнання) – 35,1% студентів ЕГ, 38,2% студентів КГ.

Зростає орієнтація студентів на цінності соціальної успішності та загальнолюдські цінності особистого щастя, що можна пояснити новою ситуацією соціального розвитку у студентському віці – набуття особистісної ідентичності; психосексуальної ідентичності (усвідомлення і самовідчуття себе як достойного представника протилежної статі); професійне навчання (професійний розвиток). Успішне вирішення основних завдань соціальної ситуації розвитку у студентському віці відбувається за умови сформованості у юнаків і дівчат духовних цінностей (гідності, відповідальності, толерантності, самодостатності), вміння встановлювати адекватні моральні взаємини з оточуючими.

На жаль, у сучасних студентів часто спостерігається тенденція до зростання спрямованості на себе, тяжіння до егоцентризму, безвідповідальності, орієнтація на задоволення власних потреб, незважаючи на інших, агресивність у взаєминах і досягненні статусу, схильність до суперництва, прагнення до влади, але, при цьому, вони вирізняються інтровертованістю, тривожністю, роздратованістю (емоціям не вистачає тепла). За нашими даними (див. рис. 3.3) у 41,2% студентів ЕГ і 42,4% КГ виявлено спрямованість на себе. Для 38,4% юнаків і дівчат ЕГ, 41,5% КГ характерна спрямованість на спілкування, взаємодію, що виявляються у прагненні підтримувати взаємини з одногрупниками, іншими людьми, товариськості, милосерді, люб'язності, толерантності, орієнтації на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самої взаємодії). Разом з тим, їм також властива орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних контактах з людьми. 20,4% студентів ЕГ, 16,1% КГ виявляють спрямованість на справу. Їм властива орієнтація на ділову співпрацю, схильність до кооперації, зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні завдання якнайкраще, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення спільної мети.

Вивчення мотивів поведінки студентів, системи особистісних цінностей, які визначають зміст їх діяльності, формування духовних цінностей, ставлення до партнерів із взаємодії, оцінку інших людей й оцінку себе ми здійснювали за допомогою анкети. Результати вивчення й узагальнення мотивації студентів представлені у таблиці 3.

Виявлення юнаками і дівчатами духовних цінностей носить досить часто ситуативний характер – 30,8% ЕГ, 28,7% КГ. Але серед мотивів вияву духовних цінностей студентів поруч із орієнтацією на спілкування, взаємодію з одногрупниками, ціннісним ставленням до інших виділяються мотиви орієнтації на майбутнє (студенти зазначають, що

розвинуті духовні цінності (гідність, відповідальність, милосердя, толерантність, самодостатність) допоможуть їм у професійному навчанні та сприятимуть успішній самореалізації, встановленні адекватних взаємин із діловими партнерами.

Табл. 3

Відповідність мотивації студентів рівням сформованості духовних цінностей (у %)

Рівні	Групи мотивів	Групи			
		ЕГ		КГ	
		Абс.	%	Абс.	%
Високий	1) орієнтація на спілкування, взаємодію, підтримання гарних взаємин з іншими студентами, батьками, викладачами; 2) ціннісне ставлення до інших; 3) орієнтація на майбутнє (отримання професії, успішна самореалізація).	106	22,1	103	20,7
Достатній	1) уникнення неприємних ситуацій, осуду і покарання; 2) бажання завоювати позитивне ставлення, авторитет серед інших (однорупників, викладачів, батьки, представники протилежної статі, значимі люди).	166	34,6	161	32,6
Середній	1) орієнтація на вимоги батьків, викладачів, залежність від інших; 2) залежно від ситуації.	144	30,1	140	28,3
Низький	1) необов'язковість виявлення толерантності, відповідальності, милосердя, гідності, самодостатності у взаєминах; 2) негативне ставлення до окремих людей.	63	13,2	91	18,4

Такий вибір, на нашу думку, пов'язаний із характерною тенденцією цього вікового періоду – орієнтацією на професійне і особистісне самовизначення. Таких респондентів нами виявлено 22,1% ЕГ та 20,7% КГ. Орієнтація на уникнення неприємних ситуацій, бажання завоювати позитивне ставлення, авторитет серед інших спостерігається у 34,6% студентів ЕГ та 32,6% КГ. Зокрема деякі юнаки і дівчата акцентують увагу на бажанні завоювати гарне ставлення з боку представників протилежної статі, що також стратегічно пов'язано із особливостями студентського віку (провідного значення у цьому віці набуває спілкування з представниками протилежної статі як умова підвищеного соціального статусу серед ровесників – психосексуальний розвиток). На необов'язковості виявлення духовних цінностей, взаєминах наголошують 13,2% студентів ЕГ, 18,4% КГ.

Показником мотиваційно-ціннісного компонента духовних цінностей нами також визначена емпатія. У міжособистісних взаєминах емпатія виступає як здатність бачити, відчувати, реагувати на почуття і

переживання іншої людини, прилучатися до її емоційного життя, розділяти її емоційні стани, виявляти милосердя, толерантність (Тернопільська, 2012). Емпатія є важливим чинником духовного розвитку студентської молоді. Рівень розвитку емпатії юнаків і дівчат ми здійснювали за допомогою опитувальника «Діагностика емпатії» (І. Юсупова). Лише 11,2% студентів ЕГ, 10,7% КГ володіють високим рівнем розвитку емпатії, що виражається в емоційній чутливості до оточуючих, доброзичливості, товариськості, милосерді, вмінні встановлювати контакти і знаходити спільну мову з іншими, умінні підбадьорити та заспокоїти оточуючих, безкорисливості. Юнаки і дівчата намагаються не допускати конфліктів, знаходити компромісні рішення, виявляють толерантність. В оцінці подій вони більше довіряють своїм почуттям, інтуїції, аніж аналітичним висновкам. Постійно потребують схвалення з боку оточуючих. Середній рівень розвитку емпатії діагностується у 53,4% опитаних ЕГ, 51,2% КГ. Ці юнаки і дівчата тримають свої емоції під контролем, у них немає розкутості почуттів, що заважає повноцінному сприйняттю оточуючих і є перешкодою у встановленні повноцінних взаємин. У взаєминах із людьми судять про них насамперед за вчинками, менше цікавлячись їх мотивами. Уважні до співрозмовника, намагаються зрозуміти, що стоїть за його словами, однак при зайвому виявленні ним почуттів втрачають терпіння. 35,4% опитаних ЕГ і 38,1% КГ виявили низький рівень емпатії. Для цієї категорії студентів не зрозумілі емоційні прояви зі сторони оточуючих, вони до них ставляться з іронією, що викликає суттєві труднощі у встановленні контактів з іншими людьми. Таким студентам часто важко першими розпочати розмову, особливо з незнайомими людьми. Їх взаємини з іншими формалізовані, що не сприяє успішному духовному зростанню юнаків і дівчат.

В результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента духовних цінностей спостерігається у 22,1% юнаків і дівчат ЕГ, 20,7% КГ; достатній рівень – 34,6% юнаків і дівчат ЕГ, 32,6% КГ; середній рівень – 30,1% студентів ЕГ, 28,3% КГ; низький – 13,2% опитаних ЕГ, 18,4% КГ.

Практичний компонент духовних цінностей передбачає з'ясування рівня розвитку комунікативних і організаторських здібностей студентів у міжособистісній взаємодії, спілкуванні. Комунікативні і організаторські здібності студентів з'ясовувалися нами за допомогою тесту КОС. У результаті вивчення встановлено, (див. рис. 3.6), що для 21,9% юнаків і дівчат ЕГ і 23,2% КГ властивий високий рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей. Ці студенти контактні, виявляють ініціативу у спілкуванні, бажання розвивати емоційні контакти з оточуючими, комунікабельні, приймають активну участь в організації різноманітних заходів, мають багато друзів і знайомих. Для 30,1% респондентів ЕГ, 32,9% КГ характерний середній рівень вияву комунікативних і організаторських здібностей.

Студенти цієї групи виявляють комунікабельність і прагнення для встановлення взаємин, завжди відстоюють свою думку, приймають активну участь в організації й проведенні різноманітних групових, загальноуніверситетських заходів, але потенціал їх схильностей не вирізняється високою стійкістю та досить часто носить ситуативний характер. 32,7% школярів ЕГ та 30,8% КГ мають розвиток комунікативних і організаторських здібностей на рівні нижче середнього. Вони виявляють тенденцію до «некомунікабельності», відчують труднощі у спілкуванні, встановленні контактів з оточуючими, обмежують коло своїх знайомих. Як правило стараються уникати участі у заходах, які проводяться на рівні групи, і університету. Ці студенти досить часто займають позицію конформістів. Низький рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей спостерігається у 15,3% студентів ЕГ і 13,1% КГ. Юнаки і дівчата цієї групи малоініціативні, схильні до уникнення взаємин, у них не розвинуті навички спілкування і взаємодії з одногрупниками. Приймають участь у заходах тільки під примусом.

Показниками практичного компоненту духовних цінностей нами визначені такі особистісні характеристики юнаків і дівчат, як інтроверсія – екстраверсія. Результати дослідження локусу контролю засвідчують, що 35,6% студентів ЕГ, 36,3% КГ – інтерналі. Характерними рисами їх є відповідальність за події свого життя (свої рішення, вчинки, дії), емоційна стабільність, самодостатність. Емоційне ставлення до оточуючих виявляється у співчутті, милосерді, симпатії, комунікабельності, гнучкості у контактах, вияві теплоти і дружби у взаєминах, товариськості, толерантності. Такі вихованці приймають умовності, правила і принципи моральної поведінки із оточуючими, виявляють духовні цінності у взаєминах.

В результаті діагностичного вивчення встановлено, що високий рівень сформованості практичного компонента духовних цінностей спостерігається у 16,5% респондентів ЕГ, 17,9% КГ; достатній – 29,7% ЕГ, 28,5% КГ; середній – 40,7% ЕГ, 39,3% КГ; низький – 13,0% ЕГ, 14,3% КГ.

У ході нашого дослідження спочатку з'ясувався рівень сформованості духовних цінностей студентів за кожним показником, потім знаходилося середнє арифметичне шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем. Таким чином, проведене дослідження щодо виявлення студентами духовних цінностей у повсякденних взаєминах з оточуючими дає змогу умовно виділити чотири групи студентів.

До першої групи студентів, які характеризуються високим рівнем сформованості духовних цінностей ми віднесли тих студентів, які мають глибокі, міцні знання щодо норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі, гідність, відповідальність, милосердя, толерантність, самодостатність. Вони керуються ними у взаєминах з оточуючими. Їм властиве емоційно-позитивне ставлення до себе, інших людей, оточуючої дійсності, єдність внутрішньої і зовнішньої вихованості. Студенти цієї

групи самокритичні, мають адекватну самооцінку. Їхній поведінці у взаєминах з іншими властиві ввічливість, тактовність, доброзичливість, чуйність, контактність, культура мовлення. Цю групу склали 17,4% ЕГ і 17,7% КГ.

До другої групи увійшли студенти, які володіють достатнім рівнем сформованості духовних цінностей (31,0% ЕГ, 32,3% КГ). Ці студенти характеризуються достатньо глибокими знаннями норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі та усвідомленням необхідності їх дотримання у повсякденних взаєминах. Але, на жаль, характерною особливістю таких студентів є непослідовність у словах і діях. Їх поведінка зумовлюється ситуативно – залежно від вимог, власних інтересів, потреб і під впливом значимих дорослих. Студенти із достатнім рівнем сформованості духовних цінностей виявляють ввічливість, тактовність, доброзичливість, чуйність, милосердя, толерантність, відповідальність у ставленні до інших; вирізняються розвинутими комунікативними вміннями і навичками, культурою мовлення. Мають адекватну самооцінку, здатність до саморегуляції власних дій.

Третю групу складають студенти, у яких ми констатуємо середній рівень сформованості духовних цінностей (37,3% ЕГ, 36,0% КГ). Ці юнаки і дівчата усвідомлюють необхідність дотримання моральних норм, правил, моделей поведінки прийнятих у соціумі, однак діють згідно них вибірково. Позитивні якості проявляють лише у ставленні до близьких друзів. Їм властива егоцентричність, орієнтація на свої власні інтереси і неадекватна самооцінка. Студенти мають труднощі комунікативного характеру, пов'язані з недостатнім оволодінням ними вербальними і невербальними способами встановлення контакту. Навички саморегуляції у поведінці розвинені недостатньо.

Студенти з низьким рівнем сформованості духовних цінностей мають недостатні знання про норми, правила, моделі поведінки прийняті у соціумі, духовні цінності особистості. Ці знання позбавлені системності, не мотивуються внутрішньою потребою вихованців, рідко знаходять вияв у їх поведінці. Низький рівень сформованості духовних цінностей характеризується байдужістю, нездатністю до співпереживання, співчуття, милосердя, відсутністю навичок саморегуляції поведінки. Цю групу склали 14,3% ЕГ, 14,0% КГ.

Отже, як показали результати констатувального етапу експерименту, студентів мають недостатньо глибокі ґрунтовні знання щодо основних складових духовних цінностей особистості. Для більшості студентів духовні цінності не виступають механізмом регулювання їх поведінки. Багатьом юнакам і дівчатам властива спрямованість на себе, тяжіння до егоцентризму, низький рівень емпатії, що блокує розвиток у них духовних цінностей. У них не сформовані навички саморегуляції поведінки, що виражається у неконтрольованих діях, вчинках, ненормативній лексиці, вони також не володіють навичками ефективного розв'язання конфліктних ситуацій.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с. 2. Лаппо В. В. Психологічний клімат академічної групи – чинник виховання духовних цінностей особистості студента / В. В. Лаппо // Наука і освіта: Психологія. Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського. – 10/СХХХІХ, 2015.– С. 86–91. 3. Лаппо В. В. Роль куратора академічної групи у розвитку духовного потенціалу студентів ВНЗ / В. В. Лаппо // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми, 2015. – № 3(47). – С. 364–371. 4. Тернопільська В. І. Відповідальність особистості: підходи до розуміння / В. В. Тернопільська // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип. 83. Част. 2. – С. 166–170. 5. Тернопільська В. І. Особливості педагогічного діагностування соціально-комунікативної культури у студентів / В. І. Тернопільська // Зб. наук. Пр. Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». – Хмельницький: Вид-во ХІСТ, 2012. – №5. – С. 195–200. 6. Тернопільська В. І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів / В. І. Тернопільська // Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. праць. – К.: НУОУ, 2012. – Вип. 5(30). – С. 141–144.

Лаппо В. В. Діагностика сформованості духовних цінностей студентів, які здобувають педагогічну освіту

Стаття відображає результати емпіричного дослідження проблеми сформованості духовних цінностей студентів. Наголошено на важливості вивчення духовно-ціннісної сфери особистості майбутнього педагога. Автор розробив визначальні критерії високого, достатнього, середнього і низького рівнів сформованості духовних цінностей. Дослідник пропонує низку методів орієнтованих на встановлення рівнів сформованості духовних цінностей у студентів, що навчаються на педагогічних спеціальностях університету. Значну увагу приділено вивченню динаміки розуміння студентами змісту поняття «духовні цінності», обсягу знань студентів щодо складових духовних цінностей особистості, ранжуванню чинників, що впливають на формуванні духовних цінностей особистості. Вивчалась залежність мотивації діяльності особистості від рівня сформованості її духовно-ціннісної сфери. Оскільки систематизовані результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що у значної частини досліджуваних студентів недостатньо сформована система духовних цінностей.

Ключові слова: педагогічна освіта, студентська молодь, духовні цінності, методи дослідження, рівні сформованості духовних цінностей.

Лаппо В. В. Диагностика сформированности духовных ценностей студентов, получающих педагогическое образование

В статье представлены результаты эмпирического исследования проблемы сформированности духовных ценностей студентов. Подчеркнута важность изучения духовно-ценностной сферы личности будущего педагога. Автором определены критерии высокого, достаточного, среднего и низкого уровней сформированности духовных ценностей. Исследователь предлагает методы определения уровней сформированности духовных ценностей у студентов педагогических специальностей. Значительное внимание уделено изучению динамики понимания студентами содержания понятия «духовные ценности», объема знаний о составляющих духовных ценностей личности, ранжирование факторов, влияющих на формирование духовных ценностей. Определена зависимость мотивации деятельности личности от уровня сформированности ее духовно-ценностной сферы. Результаты исследования подтвердили гипотезу о том, что у значительной части исследуемых студентов недостаточно сформирована система духовных ценностей.

Ключевые слова: педагогическое образование, студенческая молодежь, духовные ценности, методы исследования, уровни сформированности духовных ценностей.

Lappo V. Formation Diagnosis of Spiritual Values of Students Obtaining Pedagogical Education

The article reflects the results of the empirical study of the problem of the students' spiritual values formation. The importance of the study of the individual's spiritual and valuable sphere of the future educator has been emphasized. The author has developed the determining criteria of high, efficient, medium and low levels of the spiritual values formation. The researcher offers a range of methods aimed at establishing the levels of spiritual values formation in students studying pedagogical specialities at university. Significant attention has been paid to the studying of the understanding dynamics by the students of the definition context "spiritual values", the scope of students' knowledge concerning components of the individual's spiritual values, ranking factors which influence the formation of the individual's spiritual values. At the same time the dependence of the individual's activity motivation on the formation level of his or her spiritual and valuable sphere. The author emphasizes the importance of study of the relationships between teachers and students as one of the leading factors of the spirituality formation of a future teacher. The author proves that the raised problem becomes more current in modern pedagogy of the higher school. As the systematized study results have confirmed the hypothesis that a significant part of surveyed students do not have enough formed system of spiritual values.

Key words: pedagogical education, student youth, spiritual values, methods of the study, levels of spiritual values formation.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 378.015.31]:004(045)

І. В. Морквян

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Інформаційно-технологічні перетворення, що відбуваються у нашому суспільстві потребують від майбутніх учителів готовності до опанування різними інноваційними методами і засобами навчання для подальшого застосування у професійній діяльності. Це вимагає постійної самоосвіти та самовдосконалення, основою яких є сформованість у майбутніх фахівців високого рівня інтелектуальних умінь (ІУ). Сучасний педагог повинен бути не тільки готовим до опанування різними інноваційними педагогічними технологіями, а й до створення власних освітніх програмних засобів (ОПЗ), для подальшого їх застосування в освітньому процесі. Особливо це актуально при підготовці майбутніх учителів інформатики (МУІ).

Окремі аспекти формування ІУ студентів ВНЗ досліджували: в історичному аспекті (О. Барибіна, Ю. Шарун); у студентів технічних ВНЗ (Н. Гончарук, О. Щербина); в інформаційній взаємодії (С. Касаткін) тощо. Проте, як свідчать результати аналізу наукових джерел, проблема формування інтелектуальних умінь майбутніх учителів інформатики (ІУМУІ) у процесі вивчення природничо-математичних дисциплін (ПМД) майже не досліджувалась.

Мета статті – висвітлити організацію та результати педагогічного експерименту щодо перевірки ефективності впровадженої моделі формування ІУМУІ у процесі вивчення ПМД.

Організацію педагогічного експерименту реалізовано відповідно до теоретично обґрунтованої моделі формування ІУМУІ у процесі вивчення ПМД, яка також включала в себе впровадження на заняттях із цих дисциплін технології створення ОПЗ за допомогою сервісів Веб 2.0. Зазначимо, що технології є важливим чинником освітнього процесу. Їх досліджували у своїх працях В. Безпалько, М. Гриньова, І. Дичківська, В. Євдокимов, Т. Ільїна, І. Зязюн, П. Москаленко, О. Пехота, Є. Полат,